

Finnes det en misjonsappell i Det gamle testamente?

Devterojesajas frelsesforkynnelse i forhold til misjonsbefalingen

AV K. ARVID TÅNGBERG

I.

Jesu oppstandelse la grunnlaget for forkynnelsen av evangeliet utenfor jødernes hjemland. Misjonsbefalingen Matteus 28,18–20 (sml. Apg 1,8) åpnet for en universell evangelieforkynnelse, hedningemisjonen. Jødedommen på Jesu tid hadde imidlertid ingen misjonstanke, som Sverre Aalen har påpekt.¹ Den drev bare en begrenset proselyttverving uten universelt sikte² (sml. Matt 23,15).

Når først Jesus tok det avgjørende skritt i retning av hedningemisjon, har det da noen mening å reise spørsmålet om GT inneholder noen oppfordring eller noe oppdrag til misjon?

Det er nok riktig at GT ikke gir Israel i oppdrag å sende utsendinger til andre folk for å be dem omvende seg til Herren. Likevel kommer ikke Jesu misjonsbefaling helt uforberedt. Den bygger på forløpere i GT. Faktisk inneholder GT mange fordømmende utsagn om «folkene» som omga Israel fordi de dyrket andre guder enn Jahve, hadde en annen moral og var politiske trusler mot Jahves utvalgte folk. Mange av profetene har etterlatt seg samlinger av domsord mot Israels fiender. Men allerede den såkalte Jahvisten (9. årh. f.Kr.) forteller om et Guds løfte til Abraham som inkluderer hedningeverdenen i Herrens frelsesplan:

«I deg skal alle slekter på jorden velsignes» (1. Mos. 12,3).

II

I denne artikkelen vil oppmerksomheten bli rettet mot den plass hedningefolkene tilvises innenfor Jes 40–55, den såkalte «Devterojesaja» (= DJ). Vi vil spørre hvilken rolle profeten tillegger Israel i forhold til hedningefolkene. Er den aktiv eller passiv? Den annen Jesaja virket blant det landflyktige jødefolket i Babylonia. Hans oppgave var å trøste sitt folk med nye løfter fra Gud, jfr. kallsberetningen 40,1–11. Han forkynte en ny eksodus og hjemvending til

Sion. DJ kalles «evangelisten» blant profetene med rette. Ordene «evangelisere» og «evangelium» har først og fremst sin bakgrunn i den greske oversettelsen av Jes 40–66 (40,9 41,27 52,7).

Som den første Jesaja knytter DJ store forventninger til Guds løfter til Jerusalem og Sion. Jesaja forutså at hedningene til slutt skulle dra på pilgrimsferd til et fornyet Sion og der tilbe Herren og lære Herrens «lov» og «ord» å kjenne slik at all krig opphører Jes 2,1–4 (= Mi 4,1–3).³

Så vidt vi kan se, sier den store jesajadisippelen i Jes 40–55 intet direkte om folkenes pilgrimsferd til Jerusalem, men i en samling trøsteord til Sion/Jerusalem 51,1–52,10 viser han tilbake til løftet Gud ga Abraham, og bruker dette som motiv for løftet om gjenreisning av Sion (51,1–3). Deretter nevner han at Guds frelsende rettferdighet også skal hjelpe folkene (51,4–5). 51,4b gjentar løftet fra forgjengeren i 2,3b–4a. Guds «veiledning» (*tora*) og «rett» (*misjpat*) skal også bli et frelsende lys for hedningeverdenen. Her sies det likevel ikke som i Jes 2 at folkene skal valfarte til Sion (Det forutsetter derimot Tritojesaja i kap. 60 og 66,18ff.)⁴ DJ. poengterer at Guds ord «går ut fra Sion», og ifølge 52,1 har «ingen uomskåren og uren» adgang til Den hellige stad. Sml. 35,8: ingen «uren» må valfarte til Sion.

Er Jerusalem misjons-, men ikke valfartssentrum i forhold til hedningene?

En vanlig oppfatning blant tolkerne er at Israel i DJ ikke har noen aktiv rolle i formidlingen av Guds «lære» til hedningene. Gud ønsker bare å demonstrere sin makt for all verden ved å hente jødene hjem fra Babylon. Han vil føre sitt folk med tegn og under gjennom ødemarken til Jerusalem (40,10–11 41,8–20 43,1–7 48,20–21 51,9–11 52,11–12). Slik blir Guds herlighet åpenbar for alle mennesker, og Guds folk blir et levende vitnesbyrd om hans herrevelde over verden. På den måten vil hedningene bringes til å erkjenne at Jahve alene er Gud (45,14.23).

Folkene som underkuet Israel, skal selv bli underkuet og stå i slaveforhold til Guds folk. De må underkaste seg Israel og levere tilbake de landflyktige til Sion 49,22–26.

Det later til at DJ har overtatt den gamle tro på at hedningene til syvende og sist blir Israel underlegne i politisk makt, jfr. Sal 2.46. 48.72 som knytter verdensherredømmet til Judas kongedømme og Jerusalem. Likesom den første Jesaja (kap. 10) ser DJ at Gud benytter en bestemt hedensk makt til å fullføre sin dom. En gang brukte

han Assyria som sitt «ris» mot Israel. Nå vil han bruke kong Kyros som tuktemester mot hedningefolkene 44,28 45,1–13 Han kalles til og med Herrens «Messias», «Herrens salvede» 45,1. Han skal sende folket hjem igjen og få i gang gjenoppbyggingen av Jerusalem og templet. 41,25 antyder at også Kyros til slutt vil vende om til den ene Gud.

Hva blir igjen av det gamle håp om Israels verdensherredømme i rammen av dette profetiske budskapet? En del steder tyder på at Kyros nøkkelposisjon i Guds verdensplan er forbigående og ikke endegyldig, mens Guds folk får den politiske overmakt i verden. Dette er en forventning som DJ ikke kunne uttrykke for direkte av «diplomatiske» hensyn i Babylon. I hvert fall framstiller DJ hedningenes nederlag i endetiden med mindre styrke enn sin etterfølger Tritojesaja (60.61,5–7, 63,1–6). I 41,11–16 sies det at Guds folk skal «treske fjell og knuse dem og gjøre dem til hauger lik agner». Dette er bildet for at folkets motstandere skal «gå til grunne». Både folkeslagenes kamp og Israels seier ved Guds hjelp synes å være forutsatt i denne profetien, sml. 51,13–16. I 55,4–5 er det tale om kong David som både er «vitne» og «hersker» over folkeslagene, sml. 54,17. Hans gudbenådede posisjon er bilde på Israels nye stilling. Folkeslag skal underdanig komme når Israel kaller på dem, sml. parallellen Sal 18,44. I så fall avlegger Israel et vitnesbyrd om den ene Gud overfor hedningene bare ved å gjennomgå de politiske omveltninger Gud setter i verk for å vise sin makt og herlighet sml. 41,20, 40,5: «Herrens herlighet skal åpenbares. Alle mennesker skal se det».

Ved å la seg redde av den ene Gud, himmelens og jordens skaper, blir Israel et like så passivt som overveldende «vitne» overfor hedningene og deres falske guder 43,8–13. Hedningene trenger ingen misjonærer. De blir iakttagere av Guds suverene frelsesverk i den nye eksodus og på Sion og kan dermed bli delaktige i Guds frelse 51,4–5. Israel har sin «misjon» blant hedningene i kraft av sitt mirakuløse nærvær i verden. Slik er den vanlige oppfatning av DJs håp om hedningenes frelse.

C. R. North⁵ tar 45,14 til støtte for antagelsen av at DJ har sett hedningenes valfart til Sion som ledd i deres eskatologiske frelse. Men i denne sammenhengen kommer ikke afrikanerne til Sion av fri vilje, men som fanger slik som i 60,14 (C. Westermann og R. P. Merendino regner 45,14 som sekundært tillegg).⁶

Ifølge DJ vil de hedenske avgudsdyrkerne bli skamfulle når deres guder demaskeres, og de vil anerkjenne Guds majestet 45,6.23. Men

de inviteres ikke til å søke Gud på Sion. En tekst som synes å henvende seg til hedningene med en direkte appell, er imidlertid 45, 22–24:

«Vend deg til meg og bli frelst, hele du vide jord (alle jordens ender)! For jeg er Gud og ingen annen. Jeg har sverget ved meg selv . . . : Hvert kne skal bøye seg for meg, hver tunge skal sverge meg troskap. Om meg skal de si: Bare hos Herren er frelse og kraft. Skamfulle skal de komme til ham, alle som brenner av harme mot ham.»

Den nøyere formelle avgrensning av utsagnsenheten er ikke helt klar⁷ (NO 1978 tar antagelig 45, 18–25 som en stor enhet). Dette forhindrer ikke at vi tydelig ser en appell fra Gud med universell addressat i v. 22.⁸ Hedningene mottar samme kall til å gå botens vei som Israel 44,22.⁹ «Komme» i 45,24 sikter neppe til valfart, men til innstevning for Guds domstol (sml. 1,18 41,1).

Et slikt omvendelsesrop til hedningene er enestående i GT, om vi ser bort fra Jonas omvendelsesrop til Ninive (Jon 3). Appellen til hedningene om omvendelse var nok i den gamle pakt bare tenkelig som ytringer av personer med profetisk karisma.

Merendino¹⁰ synes ikke omvendelsesappellen til hedningene passer inn i profetens egen forkynnelse og tilskriver den en redaktør av profetboken. Flere forskere mener at tiltalen av hedningene bare kan være retorisk likesom i de gamle folkeoraklene, men den første Jesaja kan godt ha talt direkte til filistrenes sendemenn i Jes 14, 28–32. I eksilets situasjon skulle muligheten til kontakt med hedningene være enda større. Med T. C. Vriezen¹¹ må en spørre om det ikke er mulig at DJ har hatt noe nytt å si ut over de gamle nasjonale forhåpninger i Israel. En annen sak er det at denne inspirerte appell til folkene ikke har blitt fullt ut forstått og utnyttet i profetens samtid og ettertid før Kristushymnen i Fil 2,10f. som bruker Jes 45,23 i kristologisk sammenheng.¹² Det spørs om ikke P. Volz i hovedsak har rett når han hevder at DJ «*har begrunnet misjonen*».

42,10–12 er en hymnisk oppfordring til hele verden om å prise Herren med en «ny sang». Hvis denne teksten stammer fra DJ,¹³ kan den forklare noe av årsaken til misjonsappellen til hedningene hos DJ. DJ gjentar ofte at Gud er hele verdens skaper og styrer alene. Han vil som verdens og historiens Herre ikke bare at Israel skal lovsynge hans frelse («Det folket jeg har dannet meg, skal forkynne min pris» 43,21), men alle mennesker, ja hele skaperverket har som mål å ære ham, sml. 48,20 ,Sal 66 1.8, 96,1 , 97,1, 100,1, 117,1, Jes 24,14–16.

Ettertidens jødedom så ikke hedningenes omvendelse som nødvendig følge av deres anerkjennelse av Jahves herlighet.¹⁴ Men gjorde ikke nettopp DJ dette? Salme 22,28–30 kunne være en eksegese av DJs forventning om hedningers omvendelse.

Andre misjonssteder hos DJ?

Jes 44,5 omtaler sannsynligvis ikke israelitter, men proselytter blant hedningene som enkeltvis ville slutte seg til Guds folk.¹⁵ Til proselyttproblemet sml. 56,3–7. 55,4–5 synes først og fremst å dreie seg om Israels politiske overmakt over hedningene. De kommer løpende til Davids folk som tjenere, jfr. 45,14. Samtidig må de anerkjenne Jahves majestet som årsak til deres nederlag, sml. 45,24, 49,26. 42,19 omtaler Israel som «sendebud», men sammenhengen gir oss ikke anledning til å forbinde dette med en aktiv forkynnelse blant hedningene.¹⁶

III.

Jes 40–55 inneholder også de såkalte «*Tjenersangene*» (42,1–9, 49,1–6 50,4–11, 52,13–53, 12). Sannsynligvis er DJ også forfatter til disse egenartede dikt om «Herrens Tjener».

Vi slutter oss her summarisk til den individuelle tolkning av Tjeneren som en messiansk-profetisk skikkelse som både er Israels og hedningenes frelser.

I den første sangen sies det om Tjeneren: «*Han skal ikke bli utmattet og ikke bryte sammen før han har utbredt retten (misjpat) på jorden. Fjerne kyster venter på hans lære (tora)*». (42,4) Det samme sier Gud om seg selv i 51,4:

«*Min rettferd nærmer seg, min frelse bryter fram, mine armer skal hjelpe folkene så de får sin rett. Fjerne kyster håper på meg, de venter på min sterke arm*».

Tjenerens oppdrag er Guds oppdrag i verden. Noen forskere hevder at uttrykket «de fjerne kyster», «jordens ender» o.l. hos DJ bare er betegnelser på de atspredte israelittene, men dette går i mot tekstene selv som kan differensiere mellom Israel og verden, sml. 41,9, 45,20.

Hvordan kan denne frelsesformidling gjennom Tjeneren nå hedningene? Paul Volz¹⁷ har karakterisert Tjenerens kall som et misjonsoppdrag. Volz regner på samme tid med at profeten selv har vært «den første misjonær» siden eksilet ga ham god kontakt med det hedenske miljøet i Babylonia, sml. 45,22.

Det er tydelig at Tjeneren til forskjell fra Gud ikke kan bruke fysisk makt i sitt oppdrag. Han bruker bare ordets sverd for å utbre kunnskap om Gud, jfr. 42,1–4, 49,2, 50,4 («disippels tunge») 53,1. Ja endog hans lidelse som følge av manglende maktbruk blir et ledd i redningsarbeidet for «de mange» 52,13ff. Den andre Tjenersangen begynner med at hedningene tiltales som mottagere av Tjenerens selvpresentasjon: «*Hør på meg, dere fjerne kyster, lytt, dere folk langt borte!*» (49,1).

I samme sang, som inneholder flere kallsorakler fra Gud til Tjeneren, forklares hans frelsende oppgave som todelt: «*Det er ikke nok at du er min tjener som skal reise opp igjen Jakobs stammer og føre de bevarte av Israel tilbake. Jeg gjør deg til et lys for folkeslag, så min frelse kan nå jordens ende*» (49,6).

Resultatet av Tjenerens lidelse og forkynnelse blir at også hedningene ser frelsens lys slik som Israel, sml. 42,6.¹⁸ Jes 53 viser endelig at Tjenerens sonoffer ved sin lidelse og død har avgjørende vekt i dette formidlingsverk som all senere misjon bygger på.

Tritojesaja har faktisk ført DJs misjonsperspektiv ett steg nærmere det nytestamentlige i Jes 66,19, men kombinerte det med håpet om folkenes valfart til Sion (66,20).

IV.

Sammenfatning

J. L. McKenzie framhever en undervurdert side ved Devterojesajas budskap når han hevder: «Devterojesajs dominerende tema er ikke frelse, men Israels misjon som Israel frelses til».¹⁹ Devterojesaja forutser Kyros oppstigning til overherredømme over hedningene – ikke fordi han kjenner Jahve, men fordi han uten å vite det er Jahves historiske redskap til å føre Israel hjem igjen. For hedningene betyr ikke disse begivenhetene lyse politiske utsikter, men undertvingelse og skam. I siste omgang blir de Sions underdanige tjenere (45,14 55,4–5). Den gamle forventning til Davids og Sions verdensherredømme synes hos DJ å få en forsiktig, men bestemt tilslutning.

Men DJ har også et positivt budskap til hedningene. Jahve har bestemt frelse for dem etter nederlaget (51,4–5). Gjennom profetens ord inviterer faktisk verdens og historiens Herre hedningene til å vende seg bort fra avgudene og lovprise den ene og sanne Gud 45,22–23, 42,10–12. DJ ikke bare forutsier, men appellerer selv til en universal omvendelse. Tjeneren innbyr ikke hedningene til Sion, men varsler at gudskunnskapen vil nå fram til dem der de er. Guds

særskilte Tjener vil ved sin utadventde forkynnelse føre Guds vei-
ledning og frelse ut i verden 42,1-4, 49,1-6, 52,13-53, 12. Han er «et
lys for folkeslag», sml Joh 1,9, 8,12. Både omvendelsesapellen til
hedningene og Tjenerens oppgave i folkehavet ifølge DJs forkyn-
nelse peker i retning av Det nye testamentes misjonsbefaling og
misjonsappell.

LITTERATUR I UTVALG

- Ackroyd, P. R.* : Exile and Restoration, London 1972.
- Altmann, P.*: Erwählungstheologie and Universalismus im Alten Testament
(ZAW Beih. 92), Berlin 1964.
- Beuken, W. A. M.*: Jesaja deel II A + II B (De Prediking van het Oude Testament),
Nijkerk 1979-1983.
- Bonnard, P. E.*: Le seconde Isaie, Paris 1972.
- Elliger, K.*: Deuterocesaja (BKAT XI), Neukirchen-Vluyn 1978.
- Haag, H.*: Der Gottesknecht bei Deuterocesaja (EdF 233), Darmstadt 1985.
- Hahn, F.*: Mission in the New Testament, London 1965.
- Jeremias, J.*: Jesus' Promise to the Nations (Studies in Biblical Theology 24), Lon-
don 1967.
- Kane, J. H.*: Christian Missions in Biblical Perspective, Michigan 1982.
- Koole, J. L.* (Festschrift): De Knecht. Studies rondom Deutero-Jesaja, Kampen
1978.
- Lauha, A.*: Der Bund des Volkes. Ein Aspekt der deuterojesajanischen Missions-
theologie i FS W. Zimmerli: Göttingen 1977, 257-61.
- McKenzie, J. L.*: Second Isaiah (Anchor Bible 20), New York 1968.
- Merendino, R. P.*: Der Erste und der Letzte. Eine Untersuchung von Jes 40 - 48 (VT
Suppl. XXXI), Leiden 1981.
- Munck, J.*: Paul and The Salvation of Mankind, London 1959.
- Myklebust, O. G.*: Misjonskunnkap, Oslo 1976.
- North, C. R.*: The Second Isaiah, Oxford 1967.
- Orlinsky, H. M./Snaith, N. H.*: Studies on the Second Part of Isaiah, VTS XIV, Lei-
den 1967.
- Preuss, H. D.*: Deuterocesaja, Neukirchen-Vluyn 1976.
- Raen, G.*: Bibelens misjonsbudskap, Oslo 1976.
- Scharbert, J.*: Heilsmittler im Alten Testament und im Alten Orient (Quaest, disp.
23/24), Freiburg 1964.
- Schoors, A.*: I am God Your Saviour. A Form-Critical Study of the Main Genres
in Is XL-LV. VTS XXIV, Leiden 1973.
- Senior, D./Stuhlmüller, C.*: The Biblical Foundations for Mission, London 1983.
- Stolz, F.*: Strukturen und Figuren im Kult von Jerusalem BZAW 118, Berlin 1970.
- Sæbø, M.* (red.): Israel, kirken og verden. (Gammeltestamentlig bibliotek 2), Oslo
1972.
- Tångberg, K. A.*: Die prophetische Mahnrede, Oslo 1984.
- Volz, P.*: Jesaja II (KAT IX), Leipzig 1932.
- Vriezen, T. C.*: De verkiezing van Israel, Amsterdam 1974.

- Westermann, C.: Das Buch Jesaja Kap. 40–66 (ATD 19), Göttingen 1966.
- Wildberger, H.: Jesaja (BKAT X/1), Neukirchen-Vluyn 1972.
- Wildberger, H.: Der Monotheismus Deuterocesajas i FS W. Zimmerli, Göttingen 1977, 506–30.
- Winkle, D. W. van: The Relationship of the Nations to Yahweh and to Israel in Isaiah XL-LV, VT 35/1985, 446–58.
- Wolff, H. W.: Studien zum Jonabuch, Neukirchen-Vluyn 1975, London 1975.
- Aalen, S.: Die Begriffe Licht und Finsternis im Alten Testament, im Spätjudentum und im Rabbinismus (SNVAO I Hist.-filos k. 1), Oslo 1951.

NOTER

Notene henviser til litteraturlisten med forkortede angivelser.

- 0) Forelesning holdt i misjonsuka ved Menighetsfakultetet 28.01.86. Jeg takker deltakerne ved Sæbøs forskerseminar for konstruktiv kritikk av manuskriptet.
- 1) Aalen, 206ff.
- 2) Munck, 264ff.
- 3) Wildberger: Jesaja, 83ff, mener at folkene i Jes 2,1–4 bare søker Jahves megling og dom i mellomfolkelige konflikter. Dette må være en for snever tolkning av de hebraiske termene *tora* og *misjpat*.
- 4) Folkenes valfart til Sion omtales også Sal 68,29ff. Jes. 25,6–9, Jes 18–19, Jer 3,17, Sak 8,20–23, 14,16. Iflg. Jes 19,19, Sef 3,9f, Mal 1,11 skal hedningene tilbe Herren hver på sitt sted.
- 5) Second Isaiah, 19.
- 6) Westermann, 138 og Merendino, 434.
- 7) Tångberg, 145f.
- 8) Sml. Sal 22,28 67,8 93,3.
- 9) Hebr. *sjub* og *pana* er synonymer jfr. Hos 3,1.5.
- 10) op.cit. 448f.
- 11) De verkiezing, 57 (til Jes. 42,1–4).
- 12) Sml. R. P. Martin: Carmen Christi (Phil 2:5–11), Grand Rapids 1983, 255f.
- 13) Merendino, 258 bestrider autentisiteten av stedet.
- 14) Aalen, 202–4.
- 15) Sml. H. Donner: Jesaja LVI 1–7: Ein Abrogationsfall innerhalb des Kanons. Implikationen und Konsequenzen, VTS XXXVI, Leiden 1985, 81–95.
- 16) Scharbert, 188.305.
- 17) Jesaja II, Einl. XVII og 153.
- 18) Aalen, 293 påviser hvor lite jødedommen på Jesu tid utnyttet Jes 42,6 og 49,6. For misjonæren Egede spilte forøvrig Jes 49,1ff en påfallende viktig rolle.
- 19) Second Isaiah, LVII.